

Buda Ferenc

A világ folytatása

Az ország köldökén

Augusztus második felében – hogy pontosan melyik nap, arra bizony már nem emlékszem, de 1963-at írtunk – feleségemmel együtt levonatoztunk Dabásra, s ott a megyei tanács oktatási (vagy művelődési?) osztályán kapott útmutatás szerint szolgálatra jelentkezünk. Pontosabban szólva: szolgálatra egyelőre csak én jelentkeztem, mivel az öt évig tartó tilalom után a magasabb helyről megindított rehabilitációs procedúra csupán az én személyemet érintette.

Dabas, mint tudjuk, nagyjából félúton található Pest meg Kecskemét között, az 5. számú országos főút mentén, annak is a dél-délnyugat felőli oldalán. Jó ideje már, hogy Sárival egyesítve városi ranggal büszkélkedhet, akkor azonban még csak nagyközség, azaz köznapi nyelven szólva falu volt, ám falu létére is járási székhely. (Gondolom, a járások újraalakításával ismét járási központ lett belőle.) Változatos bejegyzésekkel tarkított munkakönyvemet leadtam a járási tanácson, aztán visszaballagtunk a nem épp közeli vasúti megállóba, majd a soron következő vonattal elzötyögtünk Örkényig. Ott leszállván, hamar megtudakoltuk valakitől, merre s miképpen juthatunk Pusztavacsra. Arra ni, mutatta az irányt az illető, hozzáfűzvé, hogy jár oda busz is, de arra várni kellene. Ugyan már! – legyintettünk, majd vígan s gyalogszerrel nekivágtunk az Örkényt Albertirsával – azaz az 5-öst a 4-essel – összekötő kövesútnak.

A vasúti síneken túl egykettőre erdőbe torkollott az út, s hol jobbra, hol meg balra ott kanyargott a fölötte helyenként összeborulóombok takarásában. Közben elhaladtunk egy laktanya kapuja mellett, egy-két kilométerrel odébb elhagytuk az erdészeti bejárat is, majd ritkulni kezdett a rengeteg, s csakhamar megpillantottuk a bal felé mutató táblát a *Pusztavacs 1 km* felirattal. Na, ott leszünk mindjárt – mondogattuk, s nyomban meg is pillantottuk messziről a legszélső házakat. A hosszú bekötőút hamarosan és szinte átmenet nélkül átlényegült a falu főútcajává. Jobboldalt egy földszintes terpeszkedő, nyeregvetős, sokajtós épület húzó-dott hosszan az út mentén, szemközt vele, túloldalt pedig minden valamirevaló település elmaradhatatlan intézménye, a kocsmavonta magára az arra kószalók tekintetét. A főútca túlsó vége – vagyis az eleje – kétfelé ágazott. Középuött egy tágas, bekerített udvaron álló, L alakú, hosszú épületen akadt meg a szemünk. Talán ez lesz az iskola? Igen, az volt. Csakhogy abban egy élő lelket sem láttunk, ráadásul be is volt zárva. Megkérdeztük hát egy járókelőtől, merre találjuk az

iskolaigazgatót. „Ott van ni – intett a templomparkot megkerülő utcán jobb felé –, az iskolában”. Ebből kiviláglott, hogy a pusztavacsi iskola több helyütt működik a faluban. (Utóbb azt is megtudtuk, hogy kissé odébb, a templomon túl még egy tanterem található, a Rákóczi telep elnevezésű külsőségen pedig – amit egyébként mindenki csak a „Bucka” néven emlegetett – még egy kis fiókiskola is működik. Mindez arra engedett következtetni, hogy a vacsiak eléggé szanaszét laknak ott a környéken, másrészt pedig, hál’istennek, nincsenek gyerek hűján.) Beóvakodván a megmutatott szükségstanterem ajtaján, egy nyúlánk, valaha szőke, de már őszülő hajú, jó negyvenes forma férfiút pillantottunk meg, aki egy szál fehér atlétatrikóban verejtékezve épp a padokat rakosgatta. „Jó napot kívánok, az igazgató urat keressük.” „Én vagyok az, milyen ügyben keresnek?” Bemutatkozunk. Ő is közli a nevét: „Páll József”. Elmondom neki, hogy a járástól küldtek, itt szeretnék tanítani, s az esetleges további faggatózást vagy puhatolózást megelőzve azonnal, egy szuszra tudtára adom börtönviselt múltamat is. Ez utóbbi hírré az imént még szürkén figyelő tekintete világoskék színre vált, elmosolyodik, majd derűsen, s immár tegezőleg, így szól hozzám: „Na, akkor a legjobb helyen kopogtatsz, mert én meg nevelőtiszt voltam.” Pillanatnyi csend után oldódik a hangulat, s egykettőre tisztázódik az is, hogy kinek hol volt a korábbi „szolgálati helye”: az enyém Állampusztán, az övé meg a rabokat foglalkoztató csolnoki szénbányában, tehát odabent nem sodort bennünket egymás közelébe a sors. A későbbiek során kiderült, hogy Debrecenhez viszont közös szálak fűznek bennünket: jómagam, ugye, önhibámon kívül beleszülettem a debreceniségbe (hogy vajon belenőttem-é, az más kérdés), ő pedig ott végezte az akkortájt középfokú tanítóképzőt még a háború előtt. Elvileg akár találkozhattunk is, ámbár aligha valószínű, hogy egyazon helyszínen ugyanabban az időben megfordultunk: akkoriban én még igencsak aprócska legény voltam. Egy-egy különleges debreceni figura viszont fel-felidéződött későbbi beszélgetéseink során, például Sonkoly István hegedűtanár úré, akit én csupán láttam valaha olykor a Vár utcai Zenede környékén bandukolni, Páll Jóska viszont képzősként a tanítványai közé tartozott, s elmesélte, miként figurázták ki telente, a sütőtökszezon idején. Sonkoly tanár úr ugyanis fölöttébb kedvelte ezt a kiváló csemegét, olyannyira, hogy a piacról hazatérőben nem állhatta meg, hogy a kabátgallérja mögé rejtett hatalmas, háromszögűre vágott, gőzölgő tökbe titkon, még az utcán bele-bele ne faljon. Csakhogy a csibész kölykök egy-egy utca-sarkon vagy kapubejáróban sorra elbújva harsányan rá-ráüvöltöttek: „Pista, tököt eszel?!” – mire szegény feje, akár egy rajtakapott gyerek, riadtan visszadugta a tököt mélyen a kabátja öblébe, úgyhogy mire hazáig ért, csupa sárga lett mindene a nagykabát alatt.

Szóval: ez volt a mi két esztendeig tartó pusztavacsi lakozásunk kezdete – alig másfél ujjnyira az ország köldöke alatt. Hogy mi módon tapintottuk ki a falu köldök közeli helyzetét, arról majd alább, a maga helyén számolok be. Itt még a történet elején tartunk.

Mindenekelőtt a magunk konkrét helyzetét kellett egyenesbe hoznunk. Ennek egyik fele hivatalosan már rendben volt: tanítani fogok az iskola felső tagozatában, mégpedig – egyelőre, míg a több mint hat éve félbeszakadt egyetemi tanulmányaimat levelezőn be nem fejezem – képesítés nélküli nevelőként. „Megkapod

az ötödik osztályt, s magyart tanítasz náluk meg az egész felsőben – közölte velem az igazgatóm. – De ötödik-hatodikban a földrajzot is tanítanod kellene. Mit szólsz hozzá? Esetleg két osztályban még testnevelést, a magadéban meg az éneket. Ezt a többieknél viszem majd én tovább.” A földrajz hallatán megrezdült bennem: ötödikes koromban mennyit kellett kínlódnom ezzel a tudománnyal. Óvatosan megpendítettem hát, hogy én orosz szakos is voltam. „Majd meglátjuk – jegyezte meg. – Azt egyelőre hagyom Balogh Gézánál, különben nem marad neki elég órája.” (Meg kell így utólag vallanom, hogy a földrajzot végül is tanítás közben kedveltem meg igazán, s mivel ilyen szakra jómagam soha nem jártam, feltételezhető, hogy földrajzóráimból a legtöbb hasznom nekem származott...) No, szóval, meglett egyszeriben a beosztásom, s a velejáró tennivalók is körvonalazódtak.

Valahol persze lakni is kell hármunknak, a fejünket azonban emiatt nem fájdtottuk túlságosan: a megyénél, majd a járásnál is kilátásba helyezték, hogy kapunk majd szolgálati lakást. (Hisz falura költözésünk egyik fő indítéka épp az volt, hogy vége szakadhat albérleti nyűglődéseinknek.) „Hogyne kapnátok, – nyugtatott meg Páll Jóska. – Lenn a Szorítóban van egy szoba-konyhás lakás külön bejárátú kamarával, oda máris beköltözhetnek.” A Szorítóként említett falurész hivatalosan a Hunyadi tér nevet viselte, s a község kövesút felőli végén, a kocsmával épp átellenben volt található. Igencsak valószínű, hogy köznyelvi elnevezése szoros kapcsolatban állt a kocsmahivatal közelségével: ez utóbbi intézmény beitalozott vendégei felbuzdult állapotuk tetőpontján rendszerint ide, az utca hosszán elterülő hosszú ház s a mögötte sorakozó disznóólak közé szoríthatták be egymást, hogy megoldást keressenek a ki, kit győz le időről időre visszatérő, örökös dilemmájára. A nép száján használatos ragadványneve olyanmire meggyökerezett a helybeliek körében, hogy Hunyadi térként kizárólag hivatalos iratokban s legfeljebb még levélcímzéseken szerepelt. Nos, e Szorítót kívülről határoló, s a faluba befelé jövet elsőként megpillantott hosszú ház belső oldalán kaptuk meg szolgálati lakásként a középső szoba-konyhát a mellette balról külön ajtón át megközelíthető kamarával együtt. A hosszú ház külső és belső felén egyaránt három-három szoba-konyha s kamara volt, s egy-egy család lakott mindegyikben. Az út felőli elsőben, emlékezetem szerint, Holi Mihályék laktak (Panna nevű eleven, talpraesett kislányuk épp az én osztályomba járt), de hogy a másik kettőnek kik voltak a lakói, arra már nem emlékszem. Belül az első lakás Bata Ferike anyai nagyszüleié volt, s bár ő maga nem itt, hanem a szüleivel a főutcán lakott, gyakorta el-elidőzött az öregeknél Erzsikével, a kishúgával együtt, s édesanyját – aki szintén az Erzsébet nevet viselte – ugyancsak sokszor láttuk a szülői ház, azaz lakás udvarán tenni-venni. (Nem felejtettem el, milyen furcsa érzéssel, a büszkeség s a röstelkedés – vajon megérdemlem-e? – sajátos vegyülékével hallgattam Ferike nagymamája, az anyámkorú Annus néni szájából a nekem címzett, tiszteletteljes megszólítást: Tanító úr.) Középre mi kerültünk, tőlünk balra pedig Kollárék laktak. Bizonyos – nem gazdasági – szempontból a leggazdagabbak közé tartoztak ők Pusztavacson: nyolc gyermekük volt, felnőttkorútól lefelé az alsó tagozatosig. Hét fiú, egy szem lány. „Az úgy volt – sorolta Gizi néni, az anyjuk –, hogy elejében jöttek sorra egymás után a

fiúk, de mi igencsak szerettünk volna egy kislányt is. Hetediknek végre sikerült. Megörültünk neki nagyon. Próbáljuk meg még egyszer, hátha lány lesz az is. De hát a nyolcadik megint csak fiú lett. Többet aztán már nem próbálkoztunk.” Az az egyetlen kislány, Kollár Gizike, szőke hajú, csillogó barna szemű, mosolygós teremtés, úgyszintén az én osztályom tanulója volt, derék, lelkiismeretes, szorgalmas, kedves leánya. Benyitván egyszer hozzájuk a lakásba, láttam, hogy nagy rakás fiú között ott kuporog a bádoglemezzel borított hosszú asztal egyik sarkánál, s a bátyjai meg az öccse zajongásai közepette a másnapi leckéjét írja.

No de a hosszú ház. Méretei, beosztása s az állapotából nagyjából kikövetkeztethető életkora alapján nem volt nehéz kitalálni, hogy hajdan, hajdanán, még a háború előtt (ami 1963-tól visszapillantva még nem is számított oly nagyon réginek) cselédszállás volt, a Coburg hercegi uradalom cselédei s azok családjai számára létesített – ma akár így is mondhatnánk – társasház. (Cseléd-család: lám, milyen szépen szemlélteti a szláv cseljad kétféle jelentésének kettéválását nyelvünkben a szó kétféle alakja!) Helybéliektől hallottuk, hogy a ház eredetileg csikóistállónak épült, s jó ideig akként is használták, mielőtt emberi hajlékká alakították volna át. E hallomás hitelének azonban nem jártam utána, így hát azt – egy napjainkban gyakorta használt kifejezéssel élve – sem megerősíteni, sem pedig cáfolni nem tudom. Annyi mindenesetre ebből az el nem hanyagolható részletből is bizonyosnak látszott, hogy a herceg sokkalta emberségesebb módon bánt a cselédeivel, mint némely tiszán- vagy dunántúli nagybirtokos. Itt mindegyik család külön lakhatott, s az asszonyoknak nem kellett a közös konyhán egymással osztozkodniuk. Utóbb aztán megtudtuk, hogy a hercegi cselédeknek egyéb okuk is volt rá, hogy jó szívvel gondoljanak vissza egykori gazdájukra. Olyannyira, hogy a 45-ös földosztást (amit aztán hamarosan a mezsgyék újbóli egybeszántása, más szóval a téeszésítés követett) meg kellett ismételnie a fővárosból kiszállt földosztó bizottságnak. A vacsiak ugyanis eleinte vonakodtak attól, hogy elfogadjanak egy-egy kis darabot a nagybirtokból: várták, sőt remélték, hogy visszatér a herceg. Térjünk azonban vissza a jelenbe. (Nem a maiba – a 63-asba.)

A konyha padlatát elsimított, igaz, itt-ott kissé már töredezett beton, a szobáét kopott deszkapadló fedte, ezenkívül pedig léckerítéssel határolt kis udvar is tartozott mindegyik lakáshoz. (A mi udvarunk kerítésének külön története van, azt később még szóba hozom.) A ház első felével szemközt, s azzal párhuzamosan, az utcaszélességnyi köz túloldalán szorosan egymás mellé épített sertésólak sorakoztak, ibolyanyílástól a késő őszi fagyok beálltaig ellátván feketén szálldosó legyek millióiival a környékben lakókat. Tágas, beépítetlen térség választotta el a Szorítót a főutca fentebbi szakaszán sorakozó takaros, kertes lakóházaktól, s e térség – így mondom – felénk eső peremén egy meg-megnyikorduló gémeskút s egy szabadtéri sütőkemence szolgálta a hosszú házban lakozók elemi igényeinek egy bizonyos részét. („Elemi”-ről szólván természetesen nemcsak a földhözragadt praktícizmus vezet gondolatmenetünket; ezzel egyidejűleg a mitikus őselemekre – kemence és kút esetében a tűzre és a vízre – is utalni kívánunk.) Hogy az egészséges falusi hagyományok akkoriban – alig ötven éve! – még nem haltak ki egészen, az egyebek közt azzal is igazolható, hogy Annus néni időről időre nekiállt dagasztani s kenyeret sütni. Néprajzi-tájnyelvi adalékként azt is

megjegyeztem, hogy a nagy kenyerek után kemencébe rakott kis cipót ilonkának nevezték Pusztavacson, ám e különös elnevezés eredetének magyarázatával adósok maradtak, s eddig még nekem sem sikerült utána járnom. A kúttal kapcsolatosan is fennmaradt egy aprócska epizód emlékezetem rostáján. Egy alkalommal a vizesvödörrel együtt egy békát húztam fel a kút mélyéből. Kislányunk, az akkor épp négyesztendős Julcsika kíváncsian figyelte a vödör peremén lankadtan körbe-körbeúszkáló alvilágszülöttét. „Tessék – szoltam oda neki, majd a békát a vödör hűvös vizéből kiemelve odanyomtam a markába, – vidd be s mutasd meg anyának!” Ő vonakodás nélkül, az utálat vagy az irtózat legcsekélyebb jelét sem mutatva kezébe vette a békát, az pedig csendben, békésen lapult a kislány meleg tenyerében, szemlátomást jobban érezte magát ott, mintsem a kilátástalan mélység sötét és hideg vizeit taposva. Ha már az alanti régiók szóba kerültek, azt is megemlítem, hogy az emberi szervezet mellék-, illetve végtermékeit befogadó műszaki létesítmény, a fenődéskákból összerótt s ugyanezen anyagú fedeles ülőkével ellátott árnyékszék szintén a szemközti soron, a lakásoktól, s főleg a gémeskúttól tisztes távolságban volt elérhető. E körülménynek köszönhetően a szükségből megejtett napi odalátogatások esős, vagy pláne fagyos, zimankós időben fölérték egy-egy kalandos kirándulással. (Annak példjaként pedig, hogy a hallgatolagos közmegegyezésen nyugvó megnevezés némely esetben jóval előtte jár az adott körülmények realitásainak, megemlítem, hogy a bensőséges elmélyülésnek eme profán szentélyét mindenki csak véccé gyanánt emlegette, ami – mint tudjuk – a vízöblítéses árnyékszék angol nevéből tömörült betűszó, így hát tartalmilag csupán tél-túl tükrözi a megjelölt tárgy – vagy ha úgy tetszik, fogalom – lényegét.)

Költözködésünk hírül sem járt annyi teendővel s hajcihővel, mint a későbbi évek, évtizedek során annyiszor. Összes vagyónunk s ingóságunk mindenestül elfért egy gépkocsi utánfutóján. A jármű természetesen nem a mienk volt (27 évesek voltunk akkor, s újabb 27 esztendő telt le az életünkéből, mígnem a jó szerencse folytán lett egy saját autónk). Hogy miképp s mennyiért fogadtuk fel a fuvarost, arra már nem emlékszem. Furcsa s – mi tagadás – egymással ellentétes érzésekkel gördültünk le zötyögő, szegényes cókókjainkkal a Rózsadombról, vágunk át már nem is tudom melyik hídon a Duna fölött a pesti oldalra, hogy aztán a hosszú Soroksári úton haladva végképp elhagyjuk a fővárost: álmaink s vágyaink színhelyét, ahová kerek három esztendővel korábban menekülésszerűen távoztunk az én szülő- és felnevelő városomból. A helynévtáblát is elhagyván talán megfordulhatott a fejünkben: majd egyszer, valamikor visszatérünk, ám a változás örömteli izgalmai s a várható új lehetőségek azokban a percekben s órákban elfeledtették velünk, hogy néhány hónappal azelőtt – nem túl nagy bizakodással, inkább csak úgy próba-szerencse alapon – beadtunk egy lakásigénylést a fővárosi tanácshoz.

Újonnan elfoglalt hajlékunkban az elhelyezkedés, illetve a berendezkedés nem járt túl sok teendővel. Két fekvőhelyünk volt. Az egyik egy fémvázaz, összecukható tábori ágy, amit nem sokkal azelőtt kaptunk Nagy Lászlótól, s bár eredetileg egy személy használatára készült, akkoriban még ketten is elfértünk rajta. Julcsika rácsos ágya volt a másik. Ezen egy kis műtétet kellett végrehajtanom,

mielőtt ismét a tulajdonos rendelkezésére bocsájtottuk volna. Megszabott méretű, s nem tágítható albérleti szobánkban ugyanis annak idején csak úgy tudtuk elhelyezni, hogy két lábát lefűrészelvén az egyik végét ráhelyeztük a szoba bútorzatához tartozó egyik dívány szélére. Itt viszont a megmaradt másik két lábától kellett a kiságyat megfosztanom, hogy ismét vízszintes helyzetbe kerülhessen. Normálisnak tekinthető berendezés – konyhaszekrény, asztal, szék, takaréktűzhely („magyarán” spór) – a konyhába jutott. S igen: még a szoba jobb sarkába egy kis kályha; ezt, azt hiszem, az iskolától kaptuk használatra.

A tantestület tagjai jóindulatú érdeklődéssel fogadtak mindannyian, napok-hetek alatt szívélyes viszony alakult ki köztünk, néhányukkal pedig az ott töltött idő során baráti kapcsolatba kerültünk.

Nagy várakozással léptem be első alkalommal az osztályba: az én osztályomba. „Hát mégiscsak elkezdhetek tanítani – futott végig az agyamon –, még ha négy évvel később is, mint szerencsésebb évfolyamtársaim, s még ha nem is valamely városi gimnáziumban, hanem csak egy eldugott kis falu iskolájában, ahol egy tanévvel korábban még nem is volt nyolcosztályos, osztott oktatás!” Egy futó pillanatilag meglepődtem rajta, hogy annak a szokásos lámpaláznak, ami a nyilvánosság előtt el-elfogott már tizenegy esztendő óta (amikor is egy Petőfi-vers szavalatába belesültem), ezúttal a nyomát sem tapasztaltam. Helyette valami tetterőre buzdító, kellemes izgalom költözött belém, s a várakozásteljesen rám függesztett gyermektekintetek láttán úgy éreztem: bárki hozta világra ezeket a kisfiúkat és kislányokat, mátol fogva ők mind a huszonhatan az én gyerekeim is. Ők úgyszintén megsejdíthettek valamit ebből, mert – persze ki-ki a maga módján s mértéke szerint – hamarosan a bizalmukba fogadtak, s ottlétünk két esztendeje alatt szántszándékkal soha nem szomorítottak el, sőt még a kiskamaszok időről időre elősarjadó, szokásos kis komiszkodásaiban sem részeltettek. Engem legalábbis nem.

Arra a legelső órára az igazgató kíséretében léptem be ötödikeseim közé. Páll Jóska néhány rövid szóval bemutatott a gyerekeknek, majd behúzta maga után az ajtót, s magunkra hagyott bennünket. Mielőtt a nevüket egyenként magam is megtudakoltam volna, szép lassan végigsétáltam a padsorok között, hogy közelebbről szemügyre vehessem őket. Figyelmesen, érdeklődve, ám egyelőre szó nélkül követtek tekintetükkel, bár akadt egy-kettő, aki a kíváncsiságtól sarkallva átkönyökölt a mögötte lévő padra, s egész testével utánam fordult, amikor elhagadtam mellette. Az egyik padsor közepe táján egy vézna, sápadt, fakószőke, gyér hajú kislány tűnt a szemembe. Ő volt az egyetlen, aki csak ült ott, kifejezéstelen arccal előregörnyedve a padban, s nem nézelődött, nem forgolódott utánam, csupán a szeme sarkából leste riadtan, ahogy közeledem hozzá. Olyannyira kirívóan szánni való volt szegényke, hogy odaérkezvén mellé egy ösztönös mozdulattal meg akartam simogatni. Amint azonban a kezemet a feje fölé emeltem, ijedtében úgy lelapult a padra, mint fogolycsibe, ha a kánya készül lecsapni reá. „Úristen, – nyilallott át rajtam a megdöbbenés –, azt hitte, hogy nyakon akarom csapni! Vajon hányszor verheték meg ezt a kis teremtest, hogy ennyire retteg még a simogató kéztől is?!“ Azért óvatosan s gyengéden csak megcirógattam a feje búbját, de még akkor is éreztem, hogy reszket a tenyerem alatt.

Kérésemre aztán ki-ki felállt sorra egymás után ültő helyéből, s megmondta a nevét. Érdekes adalékokkal járulhatna hozzá egy jellemtanulmányhoz, hogy ki miképpen hajta végre ezt a roppant egyszerű műveletet, hisz valószínűleg nincs két olyan ember – hacsak nem egypetéjű ikrek vagy beidomított bakák –, aki azonos módon tenné. Kíváncsian figyeltem hát újdonsült – s egyben első – tanítványaimat, s bizony: már a bemutatkozás néhány perce alatt nyomban fény derült egy-két jellemvonásukra. Hisz már az sem egészen mindegy például, hogy ki hogyan áll – szökken, tápázkodik – fel, hogy vidám-e vagy komoly, hangosan, tagoltan mondja-e ki a nevét, vagy csak úgy az orra alatt, dűnnyögve motyogja el, a szemedbe néz-e vajon, vagy kerüli a tekintetedet. És így tovább. Arra például jól emlékszem ma is, hogy Bata Ferike komoly tekintettel a szemembe nézve, világosan tagolva mondta ki a nevét, Gregus Bandi szintén a szemembe nézett közben, de mosolyogva, Holi Panna lány létére is kissé kópésan, már-már vagányosan, Gecser Manyi pedig – sehogy sem találok rá jobb szót – felelősségteljesen adta tudtomra, kinek hívják.

Elégedett lennék emlékezetem jelenlegi állapotával, ha találkozásunk után fél évszázaddal mind a huszonhatuk arcát, nevét s alakját hiánytalanul fel tudnám idézni. Első merítésre tizenhetük nevét sikerült egy lendülettel előhalasznom a mélyből. Néhány nap során ez még kiegészült négy és féllel. (A fél: annak a fiúnak csak az arca s alakja merült fel a homályból, a neve – egyelőre? – még nem.) Reménykedem, hogy a hiányzók is meg fognak jelenni előbb-utóbb azon a belső kijelzőn, amelynek működését nehezen kifürkészhető titkok rejtik előlem.

Családneveik nagy része egyébként nyelvi adalékul szolgált számomra a község újabb kori történetéhez. A település – Vacs – valaha virágzó mezőváros volt a Duna-Tisza köze kellős közepén. Első okleveles említése Wach néven még 1384-ből maradt fenn, alig egy kicsit későbből, mint az én szülővárosomé. Nagyjából akkora forma mezőváros lehetett, mint abban az időben Cegléd, Nagykőrös vagy Kecskemét. A török hódoltság alatt – a nála szerencsésebb (avagy ügyesebben politizáló) Kecskeméttől eltérően – teljesen elpusztult, elnéptelenedett. A török világ előtti egyetlen emléke az úgynevezett pusztatemplom a falu keleti szélén, az imént említett Szorítótól egy kurta hajításhoz található. A település újraéléde a hódoltság után Alsó-Vacs és Felső-Vacs néven kialakult hatalmas területű pusztákat birtokul megkapó Koháryak, illetve a Coburg hercegi család nevéhez fűződik. (A történelmi hűség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a mezővárosaink önállóságának korlátozására irányuló törekvés úgyszintén.) A 18. század második felétől kezdve elsősorban a termőföldben szegény Felvidékről – s ha jól tudom, még Morvaországból – római katolikus vallású, szláv ajkú földműves családokat telepítettek a törökdúlás következtében kihaltak s eltávozottak helyére. Az új népesség jelentős része azonban nem a község, illetve a birtok központjában, hanem az attól kisebb-nagyobb távolságban kialakított majorokban – Antónia-major, Viktor-major, Cset-major, Mária-major stb. – jutott állandó hajlékhoz. A 60-as években, amikor mi odakerültünk, a lakosságnak kb. a fele még ezekben a majorokban lakott, s a gyerekeik is onnét jártak be – akár 5, 6, 8 kilométerről – az iskolába. A telepések utódai a 19. századra nyelvükben is, szokásaikban is egyaránt magyarrá váltak. Egy-két család a nevét is magyarosabb

hangzásúra cserélte, legtöbbjüknel azonban a megtartott családnév máig emlékeztet a hajdan betelepült ősök eredetére.

Greguss, Holi, Holu, Huszák, Kollár, Rehák, Ruzsinszki, Zelenák – ezek a tagadhatatlanul szláv nevek voltak a leggyakoribbak Pusztavacs betelepített lakossága körében. A Holu kivételével mindegyikből akadt az én osztályomban is. Rehák ugyan már csak Radóczira magyarosítva, Holiból meg Gregussból viszont három-három is járt a kezem alá. (Igen, így mondták ezt hajdan a nagyapáink s nagyanyáink: „Én még az öreg tanító úr keze alá jártam.”) A Tóth meg a Papp név szintén előfordult a faluban – nekem is volt egy Tóth Pannám meg egy Papp Ferikém –, az ő családjuk eredete azonban aligha kapcsolható össze a 18. századi szlovák telepésekkel. Volt egy Kitlet Irén nevű tanítványom is, a névből ítélve feltehetőleg német származású apai ősök utóda. Gecser Manyika atyai elődei a törökös hangzású családnévből ítélve viszont minden valószínűség szerint valamelyik Kunságból – esetleg besenyő leszármazottak közül – költözhetek valaha Pusztavacsra. Egyedül a Bata családnév megfejtése okoz még ma is némi gondot számomra. Hangzása alapján bajosan sorolható a szláv csoportba. Lehetne talán kun ez is. Viszont a híres cseh cipőgyárost szintén így hívták: Bata. Az ám: csakhogy az ő neve közepén álló t betűt lágyan ejtették. Egyszóval: akad még itt egy-két bizonytalanság. (Belátom persze, hogy igazából nem ezek a legfontosabb kérdések az életben, életünkben...)

Odaköltözésünk után nem sokkal, még a nyarat töretlenül folytató szeptember elején Julcsika megbetegedett. („Megfázott a gyerek”, mondják ilyenkor szokás szerint, holott a test hirtelen vagy tartós lehülése – főleg nyáridőben – csupán az alkalmas talajt készíti elő valamilyen bakteriális vagy vírusos fertőzésnek.) Előbb csak bágyadt volt a kislány, aztán belázasodott. Le is fektettük. Egy idő múlva riadtan vettük észre, hogy igen furcsán viselkedik: teste időről időre hátrafeszül, félig nyitott szeme fennakad, lélegzete eláll, s kaffogva-fuldokolva kapkod levegő után. Ijesztő látvány volt, iszonyúan megrémültünk. Pillanatnyi tanácstalankodás után kapom a karomba, s azonmód, a délelőtti tanítás után hazatérvén, egy szál klottgatyára vetkőzve, mezítláb rohanok vele a faluba befelé. Feleségem a nyomomban. A több száz méteres út harmadánál utolér motorjával a szolgálatból hazatérő rendőr (ó, hogy is hívták, már nem emlékszem), lefékez: „Hová?” – kérdezi. „Az orvosi rendelőbe!” – lihegem. Int, hogy üljek föl mögé a gyerekekkel együtt a csomagtartóra. „Kapaszkodjon!” – figyelmeztet. Nincs rendelési idő, ám az orvos, dr. Róna szerencsére épp otthon van, s – mi sem természetesebb számára – nyomban a rendelkezésünkre áll. Közben a feleségem, aki gyalogszerrel nyargal a nyomunkban, maga is bezuhan az ajtón. Kapkodva elhadarjuk, mi a helyzet. Róna doktor komolyan bólogat, maga is szemügyre veszi a kislányunkat, majd behívja a feleségét – aki egyben az asszisztense –, s törzsborogatást készített vele a kicsinek. Végül injekciót vesz elő, s biztos kézzel, gondosan beadja. Julcsika pillanatok alatt megnyugszik, teste ellazul, szeme lecsukódik, s mélyen, egyenletesen lélegezve hamarosan álomba merül. Miután valamelyest mi is magunkhoz térünk a rémületből, az orvos elmagyarázza: „Ez a valóban riasztó benyomást keltő állapot az úgynevezett eklampszia, más szóval lázgörcs. A következőképp jön létre: a lázat, mint tud-

juk, közvetlenül a nyúltagy hőszabályzó központjában fellépő gátlás váltja ki. Ez a hőszabályzó központ pedig ott van a légzést irányító központ közelében. Na már most, kicsi gyermekeknél, elsősorban csecsemőknél ennek a két központnak a helyi differenciálódása még nem ment végbe tökéletesen, köznapi nyelven úgy is mondhatjuk, hogy túl közel vannak egymáshoz, ezért a hőszabályzó központ gátlása irradiálhat, azaz kisugározhat, kiterjedhet a légzőközpontra is. Hát emiatt lép föl a légzészavar.” „S ilyenkor mi a teendő?” „Legelőször is a testhőmérséklet gyors csökkentése. Ez legegyszerűbben a törzsborogatással érhető el.” „És az injekció?” „Az nyugtató hatású készítmény volt: Sevenal, persze, a páciens testsúlyának megfelelő dózisban. Legcélszerűbb azonban, mint mindenben, itt is a megelőzés: a láz maga a szervezet egyik védekezési mechanizmusa, de résen kell lenni, s nem szabad engedni, hogy a kicsinyek láza hirtelen felszökjön.” Csendesen beszélgetünk tovább, de Julcsika közben ébredszik: „Éhes vagyok!” – szólal meg panaszos, vékony hangon. Mindannyian fellelegzünk: ha ehetnékje támadt, biztosan megmarad! „Megyek, sütök neki tojást – szolt mosolyogva a doktor felesége –, nincs itt már semmi baj.”

Hát így kerültünk mi hamarjában ismeretségbe – majd egész ottlétünk ideje alatt barátságba – Pusztavacs s a kiterjedt vacsi puszták húséges, lelkiismeretes háziorvosával, doktor Róna Istvánnal.

A későbbiek során elmesélte, hogy 56 tájékán kimentek szerencsét próbálni a tengerentúlra, Kanadába. Már a két gyerekük is odakint született. Kérdésemre, hogy aztán milyen világ volt arrafelé, Pista mindössze ennyit mondott: dolgoztunk, jól éltünk, semmi különös gondunk nem volt. „Akkor hát miért jöttetek vissza?” „Azért jöttünk haza – válaszolta –, mert nem tudtunk beleszokni, hogy ott mindennek a pénz a fokmérője.” (Igazából szóba sem kellene hoznom, ám épp e legutóbb idézett kijelentés kapcsán kapóra jön, hogy a faji előítéletekkel terhelt okulás végett mégis megemlítem: dr. Róna István zsidó származású volt. Félő persze, hogy a zavaros látásúakra a tények sem hatnak.) Körorvosi sokrétű megfigyeléseinek, gazdag élményeinek sorát és tanulságait valódi írói vénával vetette papírra. Ebből születő, kitűnő könyve nyugdíjba vonulása után látott napvilágot, a szerző kiadásában. Ajánlom mindenki figyelmébe, akit érdekel a szó szoros értelmében testközlelől megismert hazai valóság egy jellemző metszetének hitelesen és szeretettel megrajzolt ábrázolása.

Az a hajdani szeptember még egy jelentős eseményt tartogatott számomra: a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában megjelent első verseskötetem, a *Füvek példája*. (Rálapozván a könyv impresszumára, elrövedek a példányszámon: 1250, azaz ezerkétszázötven; s ez abban az időben nem számított soknak. Az is újra tudatosul bennem, hogy szülővárosom – s egyben az ország – legrégebb óta folyamatosan működő üzemében, az Alföldi Nyomdában nyomtatták.) Délelőtt, tanítási időben érkezett meg az egy híján 30 tiszteletpéldányt tartalmazó könyvcsomag. Az az egy hiányzó példány a kötet szerkesztőjét, Varga Lajosnét illette meg (akit különben a Gógös Gúnár Gedeon és egyéb hasonló zsánerű művek szerzőjeként Varga Katalin néven ismertek meg az egymás után felnövekvő nemzedékek). Kötetbe szánt verseim sorsát azonban nem ő, hanem Juhász Ferenc vette kézbe annak idején, s elsősorban neki köszönhetem, hogy négyesztendőnyi

várákozás után – ami akkoriban nem számított igazán hosszúnak, főleg egy hoz-
zám hasonló „rovott múltú” szerző esetében – végre napvilágot láthatott.

Többszörösen késleltetett pályakezdeménynek e fontos állomásához elérkezvén,
ha futólag netán eszembe villant is, de túl sokáig aligha tépelődtem afelől, hogy
Petőfi ennyi idős korában már minden művét megírta, sőt porhüvelybe is a föld
alatt pihent. Egyszerűen csak örvendtem annak, hogy végre van már egy saját
könyvem, aminek egyedül magam vagyok a szerzője. S annak is, hogy dicsó elő-
dömtől-elődeimtől eltérően én még élek. Nem minthogyha lenéztek volna annak
előtte, ám a könyv megjelenése után még a kollégáim szemében is mintha nőttem
volna valamelyest. Persze lehet, hogy csupán én képzeltem efféle róluk – vagy
magamról. Némi elégtétellel töltött el az is, hogy Apám, aki az én megátalkodott
költői tevékenységemre – Anyámmal ellentétben – kezdettől fogva kétellyel
tekintett, e legelső könyvem kézbevételekor már odáig jutott az elismerésben,
hogy rábólintva kijelentette: „Na, ez azért már valami.”

Kötetemnek jó visszhangja támadt. (Igen: akkoriban a verseskötetek – még
az elsők is – országos visszhangot keltettek.) Sorban jelentek meg a többnyire
elismerő kritikák, recenziók róla. A legfrissebb, leggyorsabb Nádor Tamásé volt:
szemfüles módon ő még megjelenés előtt, a levonatból olvasta el a kötetet, s
annak megjelenésével egyidejűleg tette közzé méltatását az *Új Írásban*. Ám a töb-
bieké is – Borbély Sándoré a *Jelenkorban*, Imre Kataliné a *Könyvben*, Juhász Béláé
az *Alföldben*, Kaposi Mártoné a *Tiszatájban*, G. Szabó Lászlóé a *Népszavában*,
Bényei Józsefé a *Napjainkban*, Horgas Béláé a *Kortársban*, Ladányi Mihályé az *Élet
és Irodalomban* s Kiss Ferencé a *Kritikában* – napvilágot láttak még annak az évnak
a végén vagy a következő esztendő első harmadában. (Nemrég tudtam meg,
hogy 25 éve elhunyt barátom és költőtársam, Ratkó József elismerő recenziója
úgyszintén az elsők között látott napvilágot a Szabolcs-Szatmár megyei napilap,
a *Kelet-Magyarország* művelődési rovatában, mégpedig épp november harmadi-
kán, a születésem napján. Személyesen akkor még nem találkoztunk.)

Itt emlékezem meg arról, hogy ekkortájt, vagyis fél évszázada kaptam
Szegedről a legelső levelet Ilia Mihálytól is.

Verseskötetem híre nyomán hamarosan elkezdtek hívogatni író-olvasó találko-
zókra. Az első ilyen meghívás Ceglédre szólt. A város irodalomkedvelő értelmi-
ségi társasága nevében Zoltán Zoltán írta a meghívó levelet, őrajta kívül a már rég
elhunyt Maczelka Tivadar nevét és alakját őrizte meg az emlékezetem. Hozzájuk
aztán később is vissza-visszatértem, hol egymagam, hol pedig másokkal, például
Ratkó Jóskával, Berda Józseffel együtt. (Berda egyébként évekig szinte hazajárt
Ceglédre, utóbb még egy jó kis kocsmát is elneveztek róla, kár, hogy az emlí-
tett társaság szétszéledése, s részint kihalta után Cegléden az a fajta irodalmi
élet a Berda-kocsmával együtt elsüllyedt a múlt idő mély homokjában.) Hívtak
aztán időközben máshová is, hol erre, hol arra, Szolnoktól Miskolcig, Pesttől
Nyíregyházáig, s ha egy mód volt rá, örömmel tettem eleget e meghívásoknak.
Mi tagadás: öntudatomat, már-már hiúságomat táplálta, hogy sok helyütt szá-
mon tartanak, s hamarosan sikerült felülkerekednem a nyilvánosság színe előtti
korábbi lámpalázás állapotomon is. (Ebben persze sokat segített a gyermekek
közti mindennapos nyilvánosság is.) Meg kell említenem, hogy igazgatóm soha

nem akadályozta irodalmi kiruccanásaimat még akkor sem, ha azok lecsíptek néhány órát a tanítás idejéből. Kollégáim pedig – a kölcsönösség elve alapján – jó szívvel vállalták távollétemben a helyettesítéseket. Akadt aztán a meghívások sorában egy olyan is, ami utóbb igencsak sorsdöntőnek bizonyult. Erre azonban a Pusttavacson eltöltött második tanévben került sor, térjünk hát vissza később rá.

Időm és erőm nagy részét a tanítás meg a létfenntartás gondjai foglalták le, így hát írás tekintetében – legalábbis mennyiségileg – nem mondhatom túlságosan termékenynek pusttavacsi két esztendőmet. (Minden bizonnyal akkortájt rögzült meg bennem az a lírai szűkszavúság, amit az irodalomkritika később – hol elismerőleg, hol pedig elmarasztalólag – végképp hozzákötött a nevemhez.) Talán nyolc verset, ha írtam az ott megélt idő során, statisztikai elosztásban számolva negyedévenként egyet-egyet. Egy részük közvetlenül az ottani élményeimből fakadt (*Mély sár, Erdő, falu*), akad azonban olyan is köztük, amelynek soraiból – igaz: áttételesen – 56 emlékének visszhangjai sejlenek elő (*Kutya a társam*; ezt 1964 őszén írtam, de akkortájt sehol, még a híres három T határait feszegető s az én munkáimat kezdettől fogva jóakarattal kezelő *Új Írás*ban sem jelenhetett meg, csak kereken három év múlva, 1967 októberében, a *Forrás* elődjének számító *Kiskunság*ban, s akkor sem némi kis előzetes bonyodalom nélkül.) Ha kevés, ha sok e néhány vers, úgy hiszem, ötven év távolából visszatekintve is jó lelkiismerettel vállalhatom mindegyiket.

A kísérletező kedv s az útkeresés ösztöne időközben arra is rávitt, hogy a szépprózával megpróbálkozzam. Két-három novella jött világra ennek során. El is küldtem mindet Juhász Ferencnek. Ferenc alighanem megfélemedezhetett róluk. Utóbb magam is. Hosszú évek múlva egy kedves, baráti hangú levél kíséretében küldte vissza opusaimat: „Kedves Feri! Fiókom rendezgetése közben találtam rá szép novelláidra” – stb. Mit mondjak? Áldottam, s azóta is áldom a jó szerencsét Juhász Feri akkori feledékenységéért: azok a novellák – vagy mik – bizony bűn rosszak voltak.

Ráadtam fejem az értekező prózára is. Az *Új Írás* írt ki pályázatot az ifjúság, főként a fiatal értelmiség helyzeté témájában. Nagy lelkesen nekigyürköztem hát, s megírtam én is a magamét. A mintegy nyolc nyomtatott oldalnyi elmélkedés a folyóirat 1965/1. számában jelent meg Bizalom és őszinteség cím alatt. Elnéző jóindulattal tekintek vissza vénültöm mind szorongatóbb s mind kényelmetlenebb fedezékéből arra a huszonéves fiatalemberre, aki hiányos előképzettségére és hézagos élettapasztalataira támaszkodva le merete írni s közreadni kiforratlan gondolatait. Nem tudom, hogy magán a szövegen ma vajon változtatnék-e; mindenesetre a címet kicserélném egy sokkalta találóbbra, mondjuk valami effélére: „Naivitás és jóhiszeműség.”

Egyszer-egyszer a műfordításba is belekaptam. Az Európa Kiadó megbízásából például 20. századi bolgár költők – Razcvetnikov, Bojadzsiev – verseinek magyarul való megszólaltatását vállaltam el egy bolgár antológiába. Csaknem ezer sornyi anyagot küldött el a kiadó: az eredeti bolgár szöveget meg a nyersfordításokat. A több mint féléves határidő jóvoltából e munkám nagyja a nyári szünetidőre jutott. Apósomék fonyódi nyaralójában töltöttük a nyári heteket, s én reggelente a fordítanivalóval, papírral-ceruzával meg némi étellel levonul-

tam a Balaton-part egyik félreeső nádasának napverte fövényére (vajon találnék-e manapság olyan zavartalanul nyugalmas zugot arrafelé?), s a bolgár költészet késő romantikus strófiáival bíbelődve napestig ott fetrengtem a kagylótörmeléktől csillámló homokon. Az elvállalt anyagnak mintegy harmadából sikerült magyarul is ép hangon szóló verseket kalapálnom. Megkönnyebbülve, ám magammal elégedetlenül adtam le az elkészült munkát, csendesesen eltökélvén, hogy ilyen rabszolgamunkát én többé el nem vállallok. (Álltam is e fogadalmat mindaddig, mígnem vagy öt esztendő múlva rátaláltam a cseremisz, majd a török népköltészetre.)

A tanításban, a gyerekekben viszont sok örömet leltem. Persze gondot is: félbeszakadt tanulmányaim miatt számos esetben csak a nyers tapasztalatokra s ösztönös megérzéseimre voltam utalva. Nagy szerencse, hogy a kölcsönös bizalom hamar kialakult köztünk, s ez esetenként ki-kitöltötte a pedagógiai tudás hézagait. Ezeknek a serdülni kezdő lánykáknak és kiskamaszoknak a többsége nem neveletlenül jelent meg az iskolában, az emberek közti viselkedés alapvető követelményeit még picinyke korukban, odahaza elsajátították – a serdülőkorral járó kisebb-nagyobb kibillenések náluk inkább csak 13–14 éves koruk táján jelentkeztek –, sőt jó néhányuk nagyjából azzal is tisztában volt, hogy hol a helye s mi van – vagy mi lehet – rábízva a közösség táguló köreire (család, iskola, falu) belül. Természetesen benne éltek a maguk külön, gyermeki világában, minthogy azonban a felnőttekének is a részesei voltak (magyarán: általában kinek-kinek megvolt a maga korához s képességeihez szabott feladata), korukhoz mérten a többségük felelősen tudott gondolkodni.

Jómagam azon iparkodtam, hogy egyfelől – bármilyen életpályára készülnek is – ne kelljen majd felnőttként a helyesírási hibáik miatt röstelkedniük, másrészt pedig a tananyagban foglaltakon kívül – esetleg ahelyett – kapjanak valami többletet irodalomból, főleg költészetből is. A kislányok között akadt néhány, akinek kiváló „vevő- és leadókészüléke” volt a versre. Közülük egyet-kettőt kiválasztván járási szavalóversenyekre neveztem be őket, 65 tavaszán éppenséggel József Attila kerek évfordulója kapcsán, s jó lelkiismerettel mondhatom: nem vallott szégyent miattuk a pusztavacsi iskola. (Itt jegyzem meg: főleg József Attila tananyagban nem szereplő művei közül szemeltem ki egyet-kettőt, továbbá Nagy Lászlótól *Az örök hiány köszörűjén* című, 1955-ben írott verset – ezt Geccser Manikára bízam, ma is hallom a hangját, ahogy megilletődve, nagy átéléssel mondja –, egy másik alkalommal pedig a magam *Lennék kisgyermek* című versével indítottam el egy hetedikos kislányt, akinek csupán azért nem ítélték oda az első helyet, mivel a zsűri szerint – úgymond – „nem az ő életkorának megfelelő a vers.”)

Akadt azért olykor egy-egy elképesztő tapasztalatom is. Tanév elején a készségek felmérését célzó leíró fogalmazást írtam az én ötödikeseimmel. Címe ez volt: A mi falunk. A gyerekek nagy többsége tárgyyszerűen, takarosán, néhány meglepő szemléletességgel sorolta el, milyen is ez a Pusztavacs, s mi minden található a környékén meg benne. Nos, az a kislány, aki a legelső órán az ok nélkül feltételezett nyaklevestől rettegve lelapult előlem a padra, ám az együtt eltöltött délelőttök során fokozatosan visszanyerte bátorsága (ha volt neki ilyen valaha) maradékát, a következő mondatokat olvasta fel a füzetéből: „A mi falunk

a vegyesbolt mellett fekszik. A mi falunk egy vegyesbolt. A mi falunk egy orvosi rendelő. A mi falunk egy kocsmá.” Felolvasása előbb ámulatot, majd kicsattanó kacagást váltott ki az egyre feszültebben fülelő hallgatóságból. „Az ám, kocsmá! A mi falunk kocsmá!” – kiáltozták innen is, onnan is, harsány derűvel. Ők aztán pontosan ráérezhettek e mondat vaskos valóságtartalmára, s a benne rejlő akaratlan iróniára. Üggyel-bajjal tudtam csak lecsendesíteni őket. Néhány hónap múlva, amidőn afféle témazáróként a János vitézről írtam velük elbeszélő fogalmazást, ez a kislány – a nevét nem írom le ide: nem szeretném tudtán kívül, s fél évszázad múltán sem megszegyeníteni – ismét remekelt egyet. E dolgozatának a végét idézem (mint előbb, úgy most is a helyesírási hibák mellőzésével): „Ment, mendegélt János vitéz. Találkozott a zsványokkal. Hová mész, Jancsi? Megyek kipucolni az Iluska sírjánál. Belépett, bekopogtatott. Az asztalon volt egy kancsó bor és egy tál kirántott hús. És nagy búsan ballagott haza.” Az osztály kitörő hahotája ellenére engem aggodalom szállt meg M... – ó, szándékom ellenére kis híján leírtam ide a nevét! – értelmi fejlettségét illetően. Fogtam hát a két fogalmazást s átballagtam velük Róna doktorhoz. Ő figyelmesen, s néha egyet-egyet bólintva, olykor meg a fejét csóválva elolvasta mind a kettőt. „Mit szólna hozzá? Valami baj lehet ezzel a kislánnyal itt” – s mutatóujjammal megkopogtattam a homlokomat. „Határeset – válaszolta. – Jól ismerem a családot. Az apja tanácselnök volt a faluban, s amióta én itt vagyok, mindig ivott. Alkoholista. Ezt sýnyi ez a kislány a születése, sőt szerintem már a fogantatása óta. No meg persze azt, ahogy az apja bánik vele.” „Nem kellene – kockáztatom meg kissé bátortalanul a kérdést –, nem kellene vajon valami másféle intézménybe helyezni?” „Semmiképpen – nézett rám komolyan Róna Pista. – Jobb, ha a megszokott környezetében marad, a többiek nyomában haladva itt még kinőheti ezeket a kis rendellenességeket. Egyébként van egy kishúga is, alsó tagozatos, s annak semmi baja.” Ennyiben maradtunk. A kislány aztán a többiekkel együtt kijárta a nyolc osztályt, de hogy utána mi lett vele, s mi lett belőle, annak a híre egyelőre nem jutott el hozzám.

A néhány lappal főntebb említett léckerítésünkre egyébként e kislány édesapja tette rá a kezét. Egy napon levél vár bennünket odahaza. (Akkor már a feleségem is dolgozott: az óvoda vezetését bízták rá, így a nap nagyobbik részét mindketten – illetve hárman – otthonunkon kívül töltöttük.) A levél kurta és tárgyyszerű, mellőzi nem csupán a bevezetést, de a megszólítást is. Rövid volta miatt szó szerint tudom idézni ma is: „A lakás előtt álló kerítés az én tulajdonom. Elszállítom.” Dátum, aláírás. Mutatom másnap a levelet az igazgatónak. „Korábban ők laktak ott, ahol most ti – mondja –, azért pályázik a kerítésre.” „De valóban elviheti?” „Ugyan már!” – legyint Páll Jóska. Délután, mire hazatértünk, a kerítésnek csak a hűlt helye fogadott bennünket. Bosszankodtam ezen az alávalóságon, ám aztán – épp a kislánya, az én tanítványom miatt – hagytam a fenébe az egészet. Attól a naptól fogva mindvégig még nyitottabbak lettünk a falu felé. Csupán a ruhaszártó huzal túlsó végét kellett vagy másfél méternyivel megtoldva, a hiányzó kerítés oszlopa helyett a portánk előtt álló fához rögzíteni. (Ami viszont a kerékpáron elhaladókat kellett óvatosságra készítse.)

Hangnemet váltva, örömmel hadd dicsekedjem: nevelői tevékenységem nyomán, a pusztavacsi gyerekek jóvoltából, sportsikerek is születtek. Említettem,

hogy a magyaron meg a földrajz egy részén kívül a testnevelési órákat is rám osztotta az igazgatóm. „Befutott” költő létemre sem éreztem ezt rangon alulinak, inkább magam is örömmel mozogtam a gyerekekkel együtt, miközben őket meg-megmozgattam az iskola udvarán vagy a falu alatti gyepen. Mozogni szinte mindannyian szerettek, jó néhányuk pedig igen jó fizikai adottságokkal rendelkezett. (Persze ők még nem telepedtek le a számítógép vagy a tévé elé, s egyéb értelmes tevékenység híján az okostelefon billentyűit sem nyomogatták naphosszat, viszont gyalogszerrel, vagy jó esetben kerékpárral jártak be a falu legtúlsó szegletéből meg az öt-hat kilométernyire lévő majorokból, s a több ezer hektárnyi erdőben is gyakran meg-megfordultak; arról nem szólva, hogy a legtöbb családban a gyerekekre is kiosztottak valami hasznos munkát.) Nyomban észrevettem, hogy egy-kettő ezzel vagy azzal kitűnt közülük. Volt például a hetedikesekek között egy akkor még majdhogynem apró termetű legényke, Erős (vagy Vas? már nem is tudom) Jancsi, aki azt a kis, keményre kitömött bőrlabdát több mint 50 méterre hajította. Osztálytársa, a nála fejnyivel magasabb, hosszú karú Holu Gyurka pedig túldobta a 70 métert is! Csak ámuldoztam rajta: micsoda kiváló atléta vagy kézilabdás válhatna belőle! Leginkább azonban az én osztályombeli Tóth Annával büszkélkedtem. Panna a korának megfelelő, átlagos testmagasságú, első pillantásra talán nem is kifejezetten futásra termett, de eltökélten kemény akaratú kislány volt. Hosszabb távokon nem volt nála jobb futó az osztályban – akár a fiúkat is beleértve. A 64–65-ös tanévben, tehát már hatodikosként elindítottam a járási sportversenyen. Korosztályában nagy fölényrel győzött 1000 méteren. Hirtelen jött ötlettel megkérdeztem tőle: „Pannám, van egy jó fél órád, hogy kifújd magad, utána elindulnál-e a középiskolásokkal is?” „Igen, tanár bácsi – bólogatott lelkesen, kipirulva –, megpróbálom!” Az utolsó tíz métereket együtt futottam vele a pálya szélén, s ő a nagyok között is állta a sarat: a győztestől alig lemaradva beért másodikkal! S el ne feledjem: Tóth Panna a tanulást is komolyan vette, a legjobbak közé tartozott.

Hogy őszinte legyek, mielőtt szóba került volna Pusztavacsra költözésünk, ennek a kis, eldugott zsákfalunak – akárcsak az előző, ám végül kútba esett esélyünk helyszínének, Perőcsénynek – mi még a hírért sem hallottuk. Sem az apró településeket is feltüntető autóatlaszunk nem volt, sem pedig megyetérképünk, a diákkorom óta már-már ronggyá lapozgatott iskolai atlaszomban pedig csak a hűlt helyét lehetett látni. Az viszont a szemembe ötlött azonnal, hogy a falu igencsak ott lehet az ország közepe táján. Nem hagyott nyugton a kíváncsiság, s egy földrajzórára azt a feladatot tűztem ki a gyerekeknek, hogy vágják ki kartonpapírból Magyarország vaktérképét. „Kész van mindenkié?” „Igen!” „No, akkor vegye elő ki-ki a körzőjét, s annak a hegyére tűzve próbálja úgy kiegyensúlyozni ezt az üres térképet, hogy se erre, se arra, semmilyen irányba el ne billenjen!” Közben én is addig-addig kísérleteztem a magaméval, míg csak meg nem maradt vízszintes állapotban. „Most illesszék rá az atlaszon Magyarország térképére úgy, hogy pontosan egyezzenek a körvonalak! Sikerült?” „Igen!” „Akkor hát szúrjátok át rajta a körzőt, majd emeljétek le az egészet az atlaszról, s vegyétek szemügyre, hová bökött a körző hegye!” „Ni, csakugyan! – hangzott fel innen is, onnan is. – Itt van a lyuk közepén, Orkény meg Irsa között!” Hát így szúrtuk ki

(a szó szoros értelmében), egyszerű tapasztalati úton, hogy Pusztavacs valóban a Trianon utáni Magyarország köldöke táján fekszik. (Tőlünk függetlenül – s persze, a mienknél szakszerűbb eszközökkel – később geodéták is kimérték s megjelölték Pusztavacs határában Magyarország földrajzi középpontját. Fából ácsolt emléktorony épült emlékeztetőül, sőt néhány évig országos népünnepélyt is szerveztek oda nyaranta, popkoncertekkel, nagy eszem-iszommal. Ez utóbbiak azonban – úgy tudom – az efféle rendezvények nem kívánatos velejárói miatt egy idő után abbamaradtak.)

Hiányos, sőt csonka maradna emlékezésem könyve, ha kimaradna belőle a vacsi erdő. Ez a túlnyomórészt vegyes lombos fafajokból s helyenként telepített erdei meg feketefenyőkből álló, több ezer hektárnyi rengeteg annak a valaha csaknem egybefüggő, kiterjedt erdőterületnek a közepe táján található, amely Nagykőröstől kezdődően húzódik északnyugati irányban fölfelé, egészen Pest alá, az autópálya körgyűrűjéig. (Odaköltözésünk idején, s utána is jó darabig persze híre-hamva sem volt még az autópályának, s az erdő meg a termőföld mértékegységeként is inkább a kataszteri holdat emlegették, mintsem a hektárt.) A pusztavacsiak létalapját részben ez az erdő biztosította. Sokan dolgoztak – elsősorban férfiak – az erdőgazdaságban, ám az erdő közelsége a megélhetés költségeinek némi mérséklését tette lehetővé mások, főleg a szegényebbje számára is, ha, mondjuk, nem röstelltek ki-kijárni tüzelőnek való hullott ágért, vagy például gombáért. (A magas tönkön álló, kalapnyira megnövő őzlábgombából mi is sokat szedgettünk, ha szezonja volt, egyéb fajtával azonban kellő hozzáértés híján nem mertem próbálkozni.) Ezenfelül gazdag vadállomány kóborolt a vacsi erdőben, elsősorban őzek meg dámvadak. Ősszel, úgy október közepe-vége felé, nap mint nap puskadörrenésektől visszhangzott a környék: megérkeztek a nyugat-európai, főleg holland meg nyugatnémet vadászok, hogy kilőjék – jó pénzért, persze – az évi trófeáikat. Némi apróvad – fácán s mezei nyúl – is került terítékre ilyenkor, a fő célt azonban az agancsos-lapátos rőt vadak jelentették. Egyszer megtudakoltam: kifélék-mifélék ezek az úri vadászok, hogy egy-két pár elágazva nőtt csontdarabért hajlandók guldenben s nyugatnémet márkában a busás árat megfizetni, nem is szólva az itt-tartózkodás egyéb költségeiről. Bankárok? Gyáriparosok? „Ugyan már – hangzott a válasz –, azok nem ide járnak vadászni, hanem Alaszkába meg az afrikai szafarikra!” „Akkor hát?” „Ezek csak afféle szolid polgárok: mérnökök, nyugdíjas tanáreberek, középosztálybeli tisztviselők.” Elgondolkodtam rajta: vajon akad-e az én hasonló beosztású ismerőseim között akár csak egy is, aki megengedhetne magának egy ilyen trófeakilövéssel egybekötött őszi kirándulást idehaza, a vacsi – vagy bármelyik – erdőben. Azon viszont nem sokat kellett töprengennem, hogy megvilágosodjék előttem, mi volt a kádári rendszer Nyugat felé irányuló csendes nyitásának egyik fő célja és indítéka: hát persze, hogy a nyugati, a kemény valuta! S vadásztatással még mindig olcsóbb volt megszerezni azt, mint ráfizetéses gyárüzemek működtetésével és fenntartásával. Az elejtett vadak húsból egyébként, némi összeköttetés révén, lehetett saját fogyasztásra vásárolni. Egyszer mi is vettünk vagy két-három kilónyt, igen jó pörkölt készült belőle. Ám ha kézzelfogható haszon – tavasszal gyöngyvirág, eső után gomba, őszi utóján a dércsípte kőkény – nem származott volna abból az erdőből, akkor is jólesett egy-

szer-egyszer járni benne. S ez az „egyszer-egyszer” lépten-nyomon bekövetkezhetett, még ha nem szántunk is külön időt a kirándulásra, hisz Örkényből hazafelé jövet nem mindegyik vonathoz kaptunk autóbusz-csatlakozást, a kövesút pedig – a legelejét s a legvégét leszámítva – falutól faluig erdőben vezetett. Első telünkön különleges, korábban soha nem tapasztalt élményben volt részünk az erdő meg a nem mindennapi időjárás jóvoltából. A hirtelen jött, hatalmas havazásra következett egy váratlan enyhülés, majd arra még aznap éjszaka egy roppant erős lehűlés. A kora délutáni órákban félig-meddig folyóssá vált hőtömeg ráfagyott a fák ágaira, ezt tetézte még a párás, fagyos levegőből kicsapódott zúzmara, s a rájuk nehezedő jégpáncél egyre növekvő súlya alatt az ágak elkezdtek töredezni. Előbb csak a vékonyabbak, majd a vastagabbak, főleg a lazább szövetű puhafáké, végül a tölgyeké is. Egy-egy visszhangzó csattanás hallatszott eleinte innen-onnan az erdő felől. „Ugyan mi lehet ez? – találgattuk. – Ki az, aki ilyenkor, ilyen időben kimegy vadászni?” A fagy fokozatos erősödésével a fel-felcsattanó dörrenések is egyre hangosabbá s gyakoribbá váltak, már-már olyan volt az egész, mintha egy nem is túlságosan távoli tűzharc fenyegető hangjai ostromolták volna a dobhártyánkat. Virradatra végül elcsendesedett ez a szokatlan, riasztó zenebona, s a kövesúton az erdőig kiballagva szemügyre vehettük, mit hagyott maga után: mintha csak égháború söpört volna végig a tájon, földig leszakadt ágak tömkelegétől vált járhatatlanná az erdő alja keresztül-kasul mindenfelé, az út menti jegenyenyárok fölfelé törő ágai pedig körös-körül ívben széthajolva: jéggé dermedt szökőkút képét mutatta valamennyi. Gyönyörű s megdöbbentő volt a látvány, sokmillió a kár. Az erdő azonban begyógyította a maga sebeit, s ősze beálltaig azok a jegenyefák is újból kiegyenesedtek.

Itt jegyezném meg némi álszerénységgel: a vacsi erdő korántsem általam került először kapcsolatba az irodalommal. Még csak nem is a velem egyazon esztendőben Pusztavacson született – ám sajnos, jó pár éve már elhunyt – Parancs János költő pályatársam révén. Hanem a testi valóját tekintve úgyszintén néhai, ám művei által már régtől fogva halhatatlan Katona József uram jóvoltából, aki városi főügyész korában (úgy hírlík: talán nem is mindig a maga jókedvéből, inkább csak a tisztjével járó illendőségből) ki-kijárt ide Kecskemétről hivatalbeli kollégák társaságában az őszi vadászat s az újbor évadján az életét múlatni.

Tanári-tanítói tevékenységünk túlterjedt az iskolaköteles korú gyermekhad pallérozásán, a hét bizonyos napjain (pontosabban: estéin) felnőtteket is oktattunk. Néhányuknál munkaköri feltétel volt a nyolc általános elvégzése, mások pedig, például a közeli laktanyában sorkatonai szolgálatukat töltő fiatalok – valószínűleg némi parancsnoki rábeszélés hatására – a leszerelésig hátralévő idő értelmesebb kihasználása végett ragadták meg a kínáló alkalmat. Többletmunkát jelentett ez számunkra, de csináltuk zúgolódás nélkül, s nem csupán azért a csekély túlórapénzért: némi változatosságot hozott mindennapjainkba, hogy ezekkel a meglett korú tanítványokkal másféle kapcsolatot lehetett kialakítani, mint a gyerekekkel. Tanév végén vizsga keretében adtak számot év közben megszerzett, igencsak változatos szintű tudásukról. Ennek során elhangzott egy-két, hogy is mondjam csak, figyelemre méltó felelet. Például: „Mi az, ami a gerincesek hátán végighúzódik?” – teszi föl a rávezető, s egyúttal mentő kérdést

élővilágból Egyed Irén tanárnő. Mire a vizsgázó némi töprengés, valamint homlokráncolás után kinyögi: „Hát... hát az emlőjük.” Egyetlen igazán kirívó esettel akadt dolgom esti iskolásaink kapcsán. Ez pedig akként kezdődött, hogy a soron következő vizsga napjának délelőttjén figyelmeztet az igazgatóm: „Lesz a katonák közt ma egy tiszt is. Ne sokat foglalkozz vele, engedd át.” „De hát hogy kerül az ide, a bakák közé?” – kérdem csodálkozva. „Egyszerűen: rájöttek, hogy az érettségi bizonyítványa hamisítvány, sőt, még a nyolc általánosa sincs meg. Most le kell vizsgáznia nyolcadikból, aztán a sereg beírta középiskolába. Ez a feltétele annak, hogy állása meg a tiszt rendfokozata megmaradjon.” Dünnyögtem egy kicsit magamban, ám aztán rábólintottam: jól van, nem fogom sarokba szorítani. Délután sorra kerül aztán ő is a beosztottjai között. Nézem zubbonya vállán a rangjelzést, valóban tiszt, még hozzá főhadnagy. Nekem magyarból kell levizsgáztatnom. Ígéretemhez híven irgalmat gyakorlok, s mellőzve a sarokba szorító nyelvtani kérdéseket, feltételezett olvasmányai iránt kezdek puhatolózni: „No, főhadnagy elvtárs, mit olvasott mostanában, miféle könyvet?” „Hát, mostanában nemigen olvastam – ingatja a fejét –, kevés szabadidőm van ilyesmire.” „És régebben?” „Hát régebben... akkor még inkább adódott.” „Milyen szerzőktől?” „Hát... hát... magyaroktól. Meg szovjetektől.” „Mondana néhány szót valamelyik íróról vagy költőről?” Néz, csak néz rám tanácstalanul. „Jókai Mór?” – próbálok lendíteni rajta, ám ő tagadólag rázza a fejét. „Arany János?” Fejrázás. „A Toldit nem olvasta?” „Nem, azt nem.” Persze, hogy nem – villan át agyamon –, hisz épp ezért kellene itt számot adnia az általános iskolai anyagból. „Gárdonyi Géza?” „Az igen, az jó lesz” – derül fel az arca, mint aki földijére bukkan egy idegen városban. Némi megkönnyebbülést érzek: néhány percig végre nem nekem kell beszélnem. „Akkor hát mondjon valamit Gárdonyiról, az életéről.” S ő nagy lendülettel rákezdi: „Gárdonyi Géza szegény munkás-paraszt költő volt...” „No, álljunk meg egy pillanatra! – szakítom félbe felszólalását. – Mi is volt Gárdonyi Géza apja?” „Bírósági ülnök!” – vágja rá szemrebbenés nélkül, szinte büszkén. „Jó, köszönöm, ennyi elég lesz” – s alig palástolt dühömben hatalmas elégtelent írok be neki a lapjára. A vizsgabizottság persze átengedte. A történetnek van még egy függeléke, „magyarán” appendixe: néhány hét múlva busz híján gyalogszerrel baktatok az örkényi állomásra hazafelé Pusztavacsra. Benn járok már jócskán az erdőben, amikor elhúz mellettem motorkerékpáron az én főhadnagyom. Észrevesz, lefékez: „Tanár úr, hazavigyem?” – kérdezi hátrafordulva. „Nem, köszönöm – felelek vissza neki –, gyalog sincs már messze.”

Pusztavacsi második tanévem alatt gyakrabban utaztam erre-arra, mint annak előtte. Ennek egyik oka az volt, hogy 64 ószétől kezdve ismét egyetemi hallgató lehettem, s levelezőként rendszeresen meg kellett jelennem Debrecenben a konzultációkon, valamint a félévi meg év végi vizsgákon. Ez esetenként akár többnapos távollétet jelentett. Szerencsémre a Szüleimnél mindannyiszor meg tudtam szállni, így a költségeim nem haladták meg a félárú vasúti jegy árát, sőt egy kis hazaviendő ezzel-azzal mindannyiszor még el is láttak indulás előtt. A többi utazás nagy részére irodalmi célzattal került sor: hol egyedül, hol pedig másokkal együtt meg-meghívtak estekre, író-olvasó találkozókra, irodalmi rendezvényekre. E meghívások egyike aztán sorsdöntővé vált számomra, számunkra.

A meghívólevelet Heltai Nándor népművelési felügyelő – egyben helytörténeti kutató, utóbb pedig nyugdíjazásáig újságíró – küldte. (Ma sem tudom, mi úton-módon jutott a nyomára hollétemnek, mint ahogy azt sem, hogy ugyanez a ceglédieknek hogyan sikerült.) Kecskemétre invitált, egy hétköznapi délelőtti rendezvényre. Jankovich Ferencsel és Maróti Lajossal együtt hárman voltunk az Óvónőképző (azóta már Tanítóképző Főiskola) nagytermében megtartott irodalmi matiné főszereplői. (Háromunk közül már csak én élek.) A rendezvény részleteire ma már nem emlékszem, arra azonban annál inkább, hogy a tágas terem teljesen megtöltötte a – tanárokon s néhány meghívott vendégen kívül – teljes egészében főiskolás lányokból álló hallgatóság. A siker élményével tértem haza Pusztavacsra, hogy alkalomadtán visszaszolgáljam helyettesítő kollégáimnak a szívességüket.

Telik-múlik az idő a maga rendjén, s egy nap ismét levél érkezik Heltai Nándortól. A múltkori meghívást megtévezve fölveti: nem volna-e kedvem, kedvünk családostul Kecskemétre áttelepedni? Tanácsot ültünk a feleségemmel. Szándékunk s reményeink szerint a család további gyarapodása volt várható. (Olyannyira, hogy a következő gyermek kezdeményei a maguk helyén már megindultak a kifejlődés útján.) Jól éreztük magunkat Pusztavacsra, szerettek ott bennünket, s örömmel maradtunk volna még ki tudja meddig. Ám azzal is számot vetettünk, hogy a gyerekek előbb-utóbb középiskolába kerülnek, s jobb lesz nekik hazulról iskolába járni, mint kollégiumban lakni. Megírtam hát a válaszelevelet Nándornak. A válasz lényege ez volt: „Ha lesz hol lagnunk és tanítanunk, úgy köszönettel elfogadjuk a meghívást.”

Hát ekként fordultunk mi annak idején arccal, majd szívvel is Kecskemét felé.